

MÉSZÁROS SÁNDOR Újvidéki hideg hetek 1944-ben

Újvidék neve elsősorban az 1941. évi áprilisi magyar bevonulás, de főleg az 1942. évi januári hideg napok miatt került be a háborús időszak történelmébe. Az 1942. januári bácskai vérengzésekre vonatkozólag legtöbbször csak Újvidéket említették. Ez a város volt a gyászos napok szimbóluma. Talán azért, mert itt volt az ártatlan szerb és zsidó áldozatok száma a legmagasabb. Ugyanakkor a legújabb időkig senki sem beszélhetett, még kevésbé írhatott arról, mi történt ebben a sokat szenvedett városban 1944 októberében és novemberében a felszabadulásnak nevezett rendszerváltozás után.

A háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság elaborátumában azt olvashatjuk, hogy a magyar csapatok 1941. április 13-án vonultak be a városba. Állítólag a magyar kulturális szervezetek képviselőiből valamiféle tízes bizottság alakult, a rendet pedig ugyancsak a magyar nemzetiségű polgárokból alakult nemzetőrség igyekezett fenntartani. Lényegében ez a nemzetőrség csak igen rövid ideig tevékenykedhetett, mert a jugoszláv rendszer bomlásától a helybeli Kulturbund fegyveresei gyakorolták ezt a feladatot, mivel a német csapatok bevonulását várták. Csak miután megbizonyosodtak afelől, hogy a magyar csapatok vonulnak be a városba, adták át a helyet a magyar nemzetőrségnek. Erre április 12-én délután került sor.¹ Az említett elaborátumban azt állítják, hogy a bevonulás április 13-án délután minden zavaró esemény nélkül folyt le. Éjfél tájban azonban elkezdődött a lövöldözés, amely azután két napig tartott. Úgy tüntették fel az események menetét, hogy a magyar katonák szándékosan lövöldözésbe kezdtek, hogy azután megkezdődhessenek a letartóztatások és a kivégzések, amelyekben azután a helybeli nemzetőrség igen tevékeny szerepet vállalt. Azt állítják továbbá, hogy kereken 500 ártatlan helybeli szerbet öltek meg, és túsokat is szedtek (a helybeli szerbek) soraikból.²

Ezekhez az állításokhoz feltétlenül magyarázatot kell fűznünk. Nem felel meg a valóságnak, hogy a fegyveres incidenseket csak a magyar katonák provokálták ki. A volt csetnik szervezet egyes tagjai kezdtek szórványos lövöldözésekbe afeletti elkeseredésükben, hogy úgy látták, az országuk elveszett, és a város, amely a régi Jugoszláviában a vajdasági csetnik mozgalom fellegvára volt, harc nélkül került az ellenség kezébe. A szórványos lövöldözésekre a magyar katonák sortűzekkel válaszoltak, és így valóságos csatazaj hallatszott, és a lakosság úgy érezte, hogy utcai harcok folynak a városban. Felelőtlen és nem megalapozott az az állítás, hogy ezekben a napokban 500 embert gyilkoltak meg. Nem egy idős emberrel is beszélgettünk, akik egyöntetűen állítják, hogy valóban voltak áldozatok, holttesteket is láttak az utcán heverni, de a feltüntetett szám kétségtelenül túlzott. Sajnos, az egypárti időszak történetírásában ezt a számadatot használták. Ezenkívül átnéztük a háborús évekre vonatkozó, s a háború utáni időszak halotti könyveit, és 1941-re vonatkozólag nem sok holtányilvánítási bejegyzést találtunk. Az is lehetséges azonban, hogy különböző okokból nem mindenkit jegyeztek be. A bizottság elaborátumában még az áll, hogy egyes magyar és német nemzetiségű polgárok feljelentették szerb polgártársaikat. Minden esetre az elaborátumban 42 helybeli magyar polgár nevét tüntették fel, akiket felelősnek tartottak az 1941. évi áprilisi újvidéki eseményekért.³

Ezután a magyar éra hetei, hónapjai következtek. (Itt nem bocsátkozunk annak elemzésébe, milyen intézkedéseket tettek az akkori magyar hatóságok, a növekvő partizánmozgalom leküzdésére, a rögtönítélő bíróság ítéleteire a mozgalom újvidéki

résztevőivel szemben.) Így érkeztünk el az 1942. évi januári *hideg napok* valóban véres eseményeihez, amelyek január 21. és 23. között játszódtak le. Milyen szerepe volt ebben a helybeli magyarság óriási többségének? Még az objektívnek egyáltalán nem mondható Golubović Zvonimir vajdasági történész is kénytelen elismerni munkájában, hogy a helybeli magyarság elítélte ezeket a történéseket, s beszámolt a magyarok egy küldöttségéről is, amely tiltakozó látogatást tett a városi hatóságoknál. Igaz, Golubović könyvében nem egy helyen megemlíti, hogy egyes helybeli magyar polgárok feljelentették szerb polgártársaikat a tragikus napokban, de egyetlen konkrét példát vagy nevet sem közöl. Ugyanakkor apatini Fenbah Ferencnek Újvidék főispánjának 1942. évi február végi levelét csak ritkán említik, amelyet Keresztes Fischer Ferenchez, akkori magyar belügyminiszterhez küldött, és amelyben tucatnyi példát hozott fel arról, hogy egyszerű magyar polgárok miként mentettek meg szerb nemzetiségű polgárokat, legtöbbször azokat, akiknél alkalmazásban álltak, mert ezáltal közbenjárásuknak nagyobb fogantja volt.⁴

Ebben a munkában nem célunk az 1942. évi újvidéki januári *hideg napok* áldozatairól beszélni, azt már megtették a jugoszláv történészek az elmúlt évtizedekben. Mégis megemlítenénk, hogy a már említett Zvonimir Golubović legújabb munkájában 1 253 áldozat nevét sorolja fel az újvidéki szerb és zsidó nemzetiségű polgárok soraiból.⁵ Ugyanígy nem foglalkozunk a város felszabadulása előtti utolsó napok eseményeivel sem. Ebben az időszakban a város környékén már aktív harci tevékenységet folytatott az újvidéki partizánosztog Todor Gavrilović Rile parancsnoksága alatt. Október 15-én a városban tartózkodó magyar katonák előtt még felolvasták a magyarországi rendszerváltozásra és Szálasi Ferenc beszédére vonatkozó írásbeli értesítést, ugyanígy ezen a napon a katolikus nagytemplom előtt szervezett gyűlésen nem nagy számú polgár is részt vett. A rendszerváltozásra vonatkozó felolvasás rendkívül nyomott hangulatban történt, egy még itt-tartózkodó hatósági személy további kitartásra buzdította a jelenlevőket, mindezen azonban néma hallgatás volt a válasz.

A városban lévő német és magyar katonaság létszáma azután napról napra fogyott. Ugyanígy az utolsó polgári személyek is, akik menekülésre szánták magukat, elhagyták a várost. Ezek legtöbbször Nyugat-Bácska felé vette az irányt, amerre még szabad volt az út. Az utolsó vonat, amelyen főleg az anyaországi tisztviselők hagyták el a várost, már néhány nappal azelőtt eltávozott, és újabb vonat már nem indíthattak északi irányba, mivel Szabadka október 10. óta „szabad volt”. Október 22-én már csak igen kis létszámú magyar katona volt látható a városban, és néhány páncélos a katolikus nagy templom környékén, délután azonban ezek az egységek is eltávoztak. Másnap a hajnali órákban az újvidéki partizánosztog a szláv lakosság általános lelkesedése közepette bevonult a kiürített városba, majd megérkezett a nyolcadik vajdasági brigád is, amely azonban hamarosan a frontra indult, és így az itteni vérengzésekben ennek az alakulatnak csak kevés szerepe volt. Rövidesen egyes szovjet egységek is megérkeztek a városba, azonban ezek is hamarosan távoztak.

Elszabadul a pokol

Már október 23-án megalakult a városi népfelszabadító bizottság, amelynek itt is, mint mindenütt, csak korlátozott hatalomgyakorlás jutott, mert közben - mint ismeretes - bevezették a katonai közigazgatást. Így a városban is megalakult a katonai közigazgatás parancsnoksága, amelynek élén Djodje Vasić ezredes állt, aki ma Újvidéken nyugdíjasként él.

A helyi katonai parancsnokság azt követelte a népfelszabadító bizottságtól, hogy „írja össze mindazokat a németeket és magyarokat, akik közvetlenül együttműködtek a megszállókkal és Újvidéken maradtak”. A bizottság a helyőrség parancsnokságával egyetértésben kijelölte azokat a tagjait, akiket ezzel a feladattal bíztak meg: Milan Petrović alelnök, Nikola Jakovljević titkár és Mandica Vasović tag.⁶

Golubović és Kumanov könyvében⁷ a helyi népfelszabadító bizottság tevékenységéről a következőket olvashatjuk: A háborús bűnösökről szóló kérdés is a H. N. B. (helyi népbizottság) napirendjén szerepelt. Külön albizottságot alakítottak a háborús bűnösök ügyének intézésére, és ennek a munkának a vezetője Milan Nedić bizottsági tag. Több mint 40 ezer feljelentő lapot nyomtattak ki (Újvidéknek akkor 60-70 ezer lakosa lehetett), s az adatok minél gyorsabb összegyűjtése céljából a várost 19 kerületre osztották. Ugyanannyi csoport alakult, s ezek ezt a munkát néhány nap alatt elvégezték. A munka befejezése után minden összegyűjtött anyagot át fogtak adni a kijelölt bíróságnak, amely megszervezi a háborús bűnösök feletti ítélezést.⁸

Tehát a feljelentések alapján kívánták összegyűjteni a háborús bűnösökről szóló adatokat. Erre a biztatásra hamarosan meg is kezdődtek a feljelentések. Elképzelhetjük, hogy a következő napokban hány hamis feljelentés is befutott, amelyeket elsősorban a féktelen bosszúvágy sugallt, de voltak más, emberi gyarlóságra visszavezethető indítók is. Matuska Márton publicista és Cseres Tibor író munkájukban igen részletesen írtak az újvidéki „hideg hetekről”, amelyek gyakorlatilag már október 23-án, a város felszabadulásának napján megkezdődtek, és december elejéig tartottak. Matuska Márton a következő tanúkat és túlélőket szólaltatta meg: Varga Erzsébet, Tell Vilmos, teljesen leközölt egy ismeretlen naplót, Mihály atya, Csábrádi Borbála és Takács Lajosné. Cseres Tibor könyvében elsősorban Mihály atya naplóját közli, aki mint ferencesrendi szerzetes túlélte a szörnyű megpróbáltatásokat, és később visszakerült Magyarországra, s mindezekről részletes jelentést küldött a Vatikánnak. A visszaemlékezéseket kiegészíti Varga György 80 év feletti újvidéki nyugdíjas későbbi nyilatkozata, amely „Nem volt hova lépni a vértócsától” címen meg is jelent az újvidéki *Napló* magyar nyelvű hetilap 1991. július 11-i számában, az elmondottakat Blasko Márta publicista jegyezte le.

Nem részletezzük külön-külön minden túlélő visszaemlékezését, csupán megpróbáljuk a lényegét összesíteni. Ebből kiderül, hogy a magyar és német nemzetiségű férfiakat már október 23-án kezdték összefogdosni. A 18 és 50 év közötti férfiakat hurcolták el. Az első napon ez még tervszerűtlenül folyt, kisebb partizáncsoportok behatoltak a házakba a Telepen, és így hurcolták el az embereket sorjában, tehát minden jegyzés nélkül. Közben igazoltatták is az embereket, a lakásokat pedig átkutatták. Voltak, akiket az utcán tartóztattak fel és igazoltattak. Közülük egyeseket elengedtek, de ha valaki bevallotta, hogy diák, azt úgyszólván minden esetben elhurcolták. A férfilekosság összegyűjtése azután napokig folyt. Az egyik tanú (Csábrádi Borbála) úgy emlékezik vissza, hogy október 26-án, csütörtöki napon kezdték szedni a magyarokat a Zrínyi Ilona, (ma Petar Drapšin) utca, a Mátyás Király (Gogol utca), a Bátor, a Hunyadi, az Epres (Dózsa György), a Gömbös (Dusán Cár) utcákban és a Telepen. Több ezer embert hurcoltak el ilyen módon. Így a magyar és a német férfilekosság nagy többségét összegyűjtötték. Hasonló módon jártak el más helyeken is. Volt, akit nem találtak odahaza, de egyébként is az emberek összeszedésében általános kavardás és tervszerűtlenség mutatkozott. Ezenkívül nem egy magyar vagy német család a túlnyomórészt szerbek által lakott városrészben élt, és így szomszédaiknak köszönhetően elkerülték az elhurcolást.⁹

Az összegyűjtöttek óriási többségét a tengerészlaktanyában, a dohánymonopolban, valamint az egyik sportpályán tartották fogva. (Egyes tanúk azt állítják, hogy aki erre a sportpályára került, azt hamarosan a halálba küldték.) Az elhurcoltakból jutott még a mai Matica Srpska képtárának épületébe is, amely úgy látszik már akkor is a hírhedt OZNA helyi szervezetének székhelye volt. Ez az épület a háború után hosszú ideig az UDBA (az OZNA utódja) céljára szolgált, és csak 1965 után, amikor ezt a mindenható szervezetet összevonták a belügyi szervekkel, került az épület a város tulajdonába, és így lett az említett intézmény képtára.

Miután ilyen módon összeterelték az embereket, megkezdődött a kegyetlen megtorlás. Mindenekelőtt tegyük fel a kérdést, volt-e mindegyik ok, és hányan voltak az újvidéki magyar lakosok közül, akik bűnösnek tekinthetők? Ismét a háborús bűnök kivizsgálására alakult vajdasági bizottság adataihoz kell nyúlnunk, mivel csak ezzel az anyaggal rendelkezünk, bár már megemlítettük, hogy az itteni összegyűjtött adatok enyhén szólva megbízhatatlanok. A bizottság külön elaborátumot készített az 1941. évi áprilisi magyar bevonulás alkalmával elkövetett atrocitásokról, valamint az 1942. évi januári *hideg napokról* is. Mindebben az anyagban 82 újvidéki magyar polgár nevét találtuk meg, akiket háborús bűnösöknek nyilvánítottak.¹⁰ Lehetségesnek tartjuk, hogy voltak talán mások is, akik valamilyen bünt elkövettek. Néhányan például a zsidó nemzetiségű polgárok elhurcolása után nem tisztességes módon anyagi előnyökhöz jutottak. Lehetek esetleg a magyar polgárok közül olyanok is, akik beárulták egyes polgártársaikat hazafias felbuzdulásból, vagy más okokból. Talán voltak olyanok is, akik még a régi királyi Jugoszláviában elszenvedett sérelmeiket ilyen módon akarták megtorolni. Mindezek azonban feltételezések, amelyeknek van valószínűsége, a rendelkezésünkre álló anyagban azonban semmi nyoma.

A feltüntetett 82 háborús bűnös egyikének sem volt olyan vétké, amelyért feltétlenül halálbüntetés járt. Ezt igazolja például, hogy egyesek közülük, akiket a megtorlás napjaiban halálra kerestek, de akkor nem kerültek kézre, később megúszták két-három évi börtönbüntetéssel, vagy pedig egyáltalán felelősségre sem vonták őket. Erre csak két példát említünk: az egyik, egy házi személyiség, aki tagja volt az 1942. évi januári *hideg napok* igazgató bizottságának, később csak szobafogságra ítélték. A másik, Tatics Illés ismert újvidéki szabómester, aki a nyolcvanas évek elején hunyt el, azért nyilvánították háborús bűnösnek, mert az egyik csendőrzárőr kérésére megmondta, hogy melyik házában lakik az a szerb család, akit kerestek. Később azonban mindössze két évet kapott, amelynek egy részét azután elengedték neki. Sorolhatnánk még a példákat, amelyekhez hasonlóak akadtak szép számban más helyeken is.

Az említett gyűjtőhelyeken kívül az elhurcolt emberek tömegéből jutott még a mai Futaki úti kaszárnya épületébe is. A legnagyobb embertömeget azonban a tengerészlaktanyában és a dohánymonopolban tartották fogva. Egyes tanúk úgy vélik, hogy egy helyen senki sem maradt néhány napnál tovább, mert vagy kivégezték, vagy, ha átesett a „szűrőn”, különböző helyekre vitték őket munkára. A már említett sportpálya - amely nem a mai Vojvodina-pályája volt -, hanem a vasút másik oldalán terült el, deszkakerítéssel volt körülvéve, a háború éveiben a *Kulturbund* használta - csak rövid tartózkodási hely volt. Innen, a tanúk állítása szerint, csak kevesen kerültek ki élve. Volt még egy ideiglenes gyűjtőhelye a telepi magyaroknak: az akkori Krakszner-féle nagyvendéglő - a háború után hosszú ideig kötélgyár volt - de az itt fogva tartottakat is hamarosan a tengerészlaktanyába vagy a dohánymonopolba vitték.¹¹

Matuska Márton könyvében közli egy névtelen fogoly naplóját arról, mi történt a tengerészlaktanyában ezekben a tragikus napokban, és egyúttal mellékleként megjelentette az épület alaprajzát, a szobák, illetve a termék számát is. A két épület hat helyiségből állt, és a hármas, valamint a négyes számú szobát egy előszoba kötötte össze. Az embereket ezekben a termekben zsúfolták össze. Erős őrség vette őket körül, és az épületek három pontján gépfegyvereket is felállítottak. Eleinte engedélyezték egyes foglyok hozzá tartozóinak látogatását, akik élelmet és meleg ruhaneműket adhattak át családtagjaiknak. Legalábbis az engedélyt megadták ehhez. Igen sok esetben azonban ezek a küldemények el sem jutottak azokhoz, akiknek küldték. Később a látogatásokat is megtiltották. A fogva tartottak között volt három ferences rendi pap is, akiket a ferencesek újvidéki templomából és rendházából hurcoltak el. Ezt Mihály atya feljegyzéseiből tudjuk, de más tanúk is megemlítik. Mihály atyáról már szoltunk, a Vatikánhoz küldött jelentéséről is, ő ezenkívül feljegyzéseit átadta egy barátjának az USA-ban, aki miután kinyomatta, a kéziratot - állítólag - elégette.

Mihály atyával együtt elhurcolták Körösztos Krizosztom házfőnököt és Kovács Kristóf jászberényi származású ferences testvért, akinek röviddel az úgynevezett felszabadulás előtt Pécsre kellett volna mennie, de azt mondta, ha jönnek a partizánok, akkor neki esélye lesz itt üdvözülnie, és vértanú lehet. Mindhárman a tengerészlaktanyába kerültek.

Hogy mi történt ebben az épületben az október 23-a utáni napokban, arról a visszaemlékezők nyilatkozatai teljesen egybehangzóak, és így meglehetősen pontossággal tudjuk rögzíteni az eseményeket. Az egyik nap egy tiszt érkezett, és egy listáról több mint 200 nevet olvasott fel enyhe mosoly kíséretében. Azt mondta, hogy mindazok, akiknek nevét felolvasta, átkerülnek a kettes számú szobába, és másnap hazaengedik őket. Amikor a felolvasottakat átterelték a kettes számú szobába, a névtelen napló szerzője utánuk szaladt és erőszakoskodott, hogy ő is velük akar menni, de puskatussal visszaterelték.

A kettes számú szobába áthurcoltak azonban hiába várták, hogy hazaengedik őket. Az egész napot ebben a helyiségben töltötték a legnagyobb bizonytalanságban és félelemben. Így jött el az este. Éjfél felé azután teherautók berregése hallatszott. Hamarosan partizán fegyveresek sorfala között elővezették és az autókra terelték mindazokat, akik a kettes számú szobában voltak. Közben szólt a zene, az őrség többi tagjai vidáman sütöttek, főztek és szórakoztak. Az összekötözött rabok közül az egyiknek közben úgy látszik sikerült a kezét kihúznia, és szökni próbált, de lelőtték, holtteste még másnap is ott hevert az épület udvarán. Ahogyan az autók berregése elhalkult, hamarosan gépfegyversorozatok hallatszottak a Horgász-sziget felől, majd minden elcsendesedett.

A kaszárnyában maradottakon páni félelem lett úrrá. Mindenki azt gondolta, hogy ezután rájuk kerül a sor. Egy idő múltán azonban géppisztolyos katonák jöttek a terembe, akik igyekeztek megnyugtatni őket.

Aki bűnös volt: „Poslali smo ih Hitleru Dunavom”. „Elküldtük őket a Dunán Hitlerhez”.¹²

Az akkor kivégzett csoportban volt Körösztos Krizosztom, a ferencesek templomának házfőnöke is. Varga György már említett későbbi nyilatkozata, amelyet a *Napló* megjelentetett, s aki a tengerészlaktanyában átélte a szörnyű napokat, hasonlóképpen emlékezett vissza az eseményekre. De hozzátette még, hogy mielőtt a halálra ítélt csoportját átterelték a kettes számú terembe, az OZNA több embere is meglátogatta a foglyokat, és az ő kezükben ugyancsak listákat láttak. Közülük Varga György jó néhányat ismert is, újvidéki polgárok voltak, tehát az OZNA városi

szervezetét helybeli szerb polgárokkal is feltöltötték, valószínűleg azért, mert az itteni viszonyok jó ismerői voltak.

Varga György nyilatkozatában azt is tudni vélte, hogy az első tömeges kivégzés után ezt az eseményt plakátokon is közölték a lakossággal, ez a hirdetés valószínűleg megvan valamelyik levéltárban, ha a háború után esetleg meg nem semmisítették, mint megannyi más dokumentumot. Feltételezése teljesen megalapozottnak bizonyult. A bácskai, bánáti, baranyai katonai körzet állítólagos hadbírósa 1944. október 30-i keltezésű levélben valóban megjelentetett egy közleményt, amelyben az áll, hogy október 29-én halálra ítélt 250 magyar nemzetiségű háborús bűnöst, akik a három évig tartó megszállás idején részt vettek a délszláv népek ellen elkövetett öldöklésekben és terrorban Bácska és Baranya területén. Közlik még, hogy az elítélteket golyó által kivégezték.¹³

Csupán ennyi volt a szövegben, a kivégzettek névsora nélkül, állítólagos bűnösségük általános megfogalmazásával.

Persze voltak még kivégzések itt és másutt is. Ismét Varga György visszaemlékezéseit említenék meg, amelyből kitűnik, hogy őt és néhány társát két-három nap múlva munkára vitték a mai Matica Srpska épületébe. Ő szakmunkás volt, és az épület legnagyobb termét kellett rendbe tenniük, de meg kellett javítani az elromlott vízcsapot is. Amikor beléptek a terembe, borzalmas látvány tárult elénk, amelyre még ma is, ötven év távlatából csak iszonyodva tud visszagondolni. Mindenfelé vértócsák voltak, ezektől alig lehetett lépni. A falak is teljesen véresek voltak, nem egy helyen húsfoszlányok és kiömlött agyvelő részei voltak láthatók. A teremnek egy részén ugyancsak véres ruhaneműk hevertek szerteszét. Volt ott férfi, női, de gyermek ruhanemű is. Nos, itt álljunk meg egy pillanatra! A háború utáni holtta nyilvánítási bírósági végzések alapján az újvidéki anyakönyvi hivatalban is regisztrálták azokat, akiket ilyen módon holtta nyilvánítottak, s ebben az anyagban valóban találtunk adatokat arról, hogy egész családok is eltűntek a megtorlás napjaiban. Igaz, csak néhány ilyen bejegyzést találtunk, de mivel a kivégzetteknek csak egy kis töredékét nyilvánították holtta, nem nélkülöz minden alapot az a feltételezésünk, hogy ilyen esetek, vagyis az egész családok kiirtása nagyobb számban is előfordult.

S hogy hány csoportot mészároltak le, s mennyi volt azok száma, akiket egyenként nyelt el a sötétség, azt pontosan talán soha sem tudjuk megállapítani. A hirdetésekben is közzé tett első tömeges kivégzésen kívül még egy tömeges kivégzésről találtunk adatokat. Az újvidéki *Dnevnik* című szerb nyelvű napilap 1990. december 12-i számában, a második oldalon megjelent egy cikk Pavle Sósberger tollából, amelyből megtudhatjuk, hogy Újvidéken működött egy hadbírósa, melynek tagjai Pavla Gerenčić őrnagy, Lazar Brankov (a Rajk-per egyik vádlottja) és Bos Klarić, jegyzőkönyvvezetője pedig Milka Podkonjak voltak.

Ez a hadbírósa 1944. november 17-én több mint száz (talán 150) halálos ítéletet hozott, magyarok, szerbek, németek, férfiak és nők felett egyaránt. A halálos ítéletet nyomban végrehajtották. Ez tehát rögtönítélő bíróság volt, mégpedig a vajdasági főparancsnokság kísérő zászlóaljának egyik szakasza hajtotta végre az ítéletet. A kivégzés helye a cikk szerzője szerint, a mai vámövezet helyén elterülő erdő volt. Sósberger néhány akkor kivégzett nevére is visszaemlékezett: Dragoljub Ristić selyemgyáros, aki állítólag Draža Mihajlović embere volt, Weis, az Etilen vegytisztító tulajdonosa, felesége, Hermina stb.¹⁴

A kivégzettek jó részét elnyelték a Duna hullámai. A már említett Varga György is azt állítja visszaemlékezéseiben, hogy a kivégzettek, illetve az agyonverték holttesteit autókkal hordták a Dunába, és ott, főleg az ide irányított foglyokkal, a

folyóba dobáltatták őket. Nem egy esetben azután ezeket is lelövöldözték, hogy minél kevesebb szemtanú maradjon.

De nem csak a hullámsír lett a kivégzettek nyughelye. Csábrádi Borbála tanú hallomásból tudja, hogy a mai Guszák-szállás környékén a Duna töltésénél az oda hajtottakat késekkel mészárolták le. Arra is emlékszik, hogy 1947-ben, miután munkára hajtották őket arra a tájra, a mai Pinki utcában, a Zamanek-féle ház volt a legutolsó, addig volt megépítve a töltés is, s onnan kellett folytatni a munkálatokat az új töltés kiépítéséhez a Guszák felé. A szállás környékén azután hirtelen tömegsírra bukkantak, azért egy időre abbahagyták a munkát. Kijöttek a városból a Vajdasági Múzeum szakértői, hogy megvizsgálják a csontokat. Azt állapították meg - valószínűleg egyes politikai tényezők sugallatára -, hogy a csontok még a törökök idejéből valók, de nem nagy szakértelem kellett annak megállapítására, hogy a tömegsír nem lehetett olyan régi, mert még fehérek voltak a csontok. Igen sok koponyát is találtak, sőt még ruhafoszlányokat is. Egy hosszú sorban feküdtek, a csontokat azután szétszórták.

Tudomásunkra jutott, hogy a Raja erdejében diákokat lövöldöztek agyon. Egy Sishim nevű orosz emigránsnak kocsmája volt a disznópiac közelében, szemben a Kulpin-gyár kijáratával. A kocsmáros egyik éjjel megleste, hogyan terelik a fiatalokat meztelenül, kezük a fejük fölött volt összekötve. Áthajtották őket a vágóhid közelében a csatornahídon, és ott az erdőben lelövöldözték őket. Sishim látott még másokat is éjjelente odaterelni, és az lett a veszte, hogy minderről sokaknak beszélt. Valószínűleg éppen ezért nem sokkal később őt is kivégezték.¹⁵

László Andrásné visszaemlékezései szerint férjét a mai Matica Srpska épületében tartották fogva, amely az OZNA egyik börtöne volt. Egyik alkalommal engedélyezték neki, hogy férjét meglátogassa. Hamarosan megtudta azonban, hogy a fogva tartottak nagy részével együtt kivégezték. Később a hóolvadás után néhány meggyilkolt hozzátartozójával együtt meg is találták a tömegsírt, a Duna-parton, a mai Sanghajban. 52 nevet tudott megemlíteni a csoportból, akiket akkor kivégeztek, de az utána következő időszakban egyesek nevét elfelejtette, s így Matuska Márton publicistának adott nyilatkozatában már csak 24 nevet tudott felsorolni. Erről még később lesz szó.¹⁶

Kik voltak az áldozatok, akiket - mint ahogyan az előbbiekből is láthatjuk - valamilyen előkészített listák alapján küldtek a halálba. A körzetenként kiosztott feljelentő lapok a szláv lakosság körében feltétlenül eredményre vezettek, és igen sok jelentés befutott, többségükben persze a bűnösség bizonyítása elmaradt. Erről a sorok írója is meggyőződhetett, mivel volt alkalma, hogy a feljelentések jó részét áttanulmányozza. De úgy látszik, ez még nem lehetett elegendő a tömegesnek szánt megtorláshoz. És így kerültek előtérbe azok, akik különböző politikai pártok tagjai voltak. Elsősorban azok jöhettek számításba, akik tagjai voltak a magyar Nyilaskeresztes Pártnak, de a Turáni Vadászok szervezetének tagjaira ugyancsak halál várt, különösen ha kitűntek a szervezési munkában. A párt - itt elsősorban a Nyilaskeresztes Pártra gondolunk - Bács-Bodrog megyei szervezetének székhelye éppen Újvidéken volt. A gyors visszavonulás napjaiban a levéltári anyag jó része visszamaradt, ezt jelenleg is a Vajdasági Történelmi Múzeumban őrzik. Nem valószínű azonban, hogy a bosszúállás napjaiban az újvidéki szervezet tagjainak névsora a bosszúállók kezébe került. A szervezet taglétszáma egyébként egy 1943. végi kimutatás szerint 707 körül mozgott. Az 1944. évi márciusi fordulat után, amikor a németek megszállták Magyarországot, a taglétszám enyhe emelkedést mutatott, de 1944 nyaratól észrevehető csökkenés tapasztalható. Azért a feljelentések alapján és más módon is megpróbálták összeállítani a Nyilaskeresztes Párt tagjainak névsorát.

Egy túlélő párttag nyilatkozatában megemlítette - az ő érdekében interveniáltak, és így sikerült kiszabadulnia -, hogy a táborparancsnok magához hívatta, és közölte vele, szabadon engedi, ha megnevez három nyilast. László Andrásné, már említett nyilatkozatában viszont úgy vélekedett, hogy férjét minden valószínűség szerint azért végezték ki, mert turáni vadász volt. Így történt azután, hogy a bosszúállás napjaiban a Nyilaskeresztes Párt állítólagos tagjairól összeállítottak egy 2298 nevet tartalmazó névsort. Úgy látszik, mindezeket az embereket a halálba akarták küldeni. De mégsem jártak el így, mert hamarosan elkészült egy rövidebb lajstrom, amelyen már csak 1318 nevet tüntettek fel.¹⁷ Persze felmerült bennünk a gyanú, hogy talán ezen a lajstromon találhatjuk meg a kivégzettek túlnyomó többségének nevét. Összehasonlítva azonban a visszaemlékezők által megemlített és megölt újvidéki magyar polgárok névsorával, valamint a bírósági holtta nyilvánítási anyagban talált nevekkal, megállapíthattuk, hogy még sem járunk helyes úton, bár a rövidebb lajstromban igen sok nevet találtunk, akikről tudjuk, hogy a bosszúállás áldozatai voltak. Ugyanakkor sokan közülük túléltek a háborút, és még ma is élnek, vagy pedig a háború utáni időszakban haláloztak el.

Megkíséreljük, hogy minél több nevet felsoroljunk az áldozatok soraiból, bár a teljes névsort nem valószínű, hogy sikerül majd maradéktalanul összeállítanunk, mivel a kivégzetteknek csak egy töredékét nyilvánították holtta. A visszaemlékezők - akik még élnek - csupán egyes nevekre emlékeznek, azonkívül még ma sem mert mindenki megszólalni. A mai nem kívánatos és tragikus jugoszláviai események szintén nagymértékben hozzájárulnak, hogy egyesek - akik tudnának adatokat szolgáltatni - továbbra is mély hallgatásba burkolóznak.

Először azon áldozatok névsorát közöljük, akiknek nevét Matuska Márton újvidéki publicista, illetve Cseres Tibor író munkájában találtunk meg. Ezek a következők: egy Drenyák nevezetű diák, Andaházi Tibor joghallgató, Gálfiek fia, Takácsék fia, László, Magyar László, Takács János (magyar katona volt), a felsoroltak jórészt diákok voltak.

László Andrásné - akinek férjét ugyancsak kivégezték - a megjegyzett 52 névből később csak 24 nevet tudott felsorolni, akik között volt a férje is.¹⁸

Cseres Tibor könyvének az Újvidékre vonatkozó részében nem találtunk neveket, de megemlíti 9 magyar vasutas tragédiáját, akiket Piroson öltek meg úgy, hogy beindítottak egy szerelvényt, és aládobálták őket.

Mókus Lajos újvidéki nyugdíjas (a Miša Dimitrijevic utcában lakik) a következő nevekre emlékszik vissza, akik a környéken laktak.

1. Takács László diák, 1927-ben született. 2. Juhász Sándor diák. 3. Birka István diák, 1924-ben született. 4. Takács János földműves, 30 éves lehetett. 5. Sumaher László diák. 6. Andaházi Tibor diák, gimnáziumi érettségi előtt állt. 7. Horvát kertész fia. 8. Mókus László diák, Detelinán lakott.

Itt megjegyezzük, hogy Mókus László húga, Mókus Teréz - aki jelenleg ugyancsak Újvidéken él - visszaemlékezéseiben e sorok írójának elmondta; hogy bátyját is a Rajszka erdőben végezték ki olyan módon, ahogyan a diákcsoport kivégzését már leírtuk. Ő is megerősítette, hogy azon az éjszakán, amikor az úgyszólván meztelenre vetkőztetett és összekötözött diákokat a kivégzés színhelyére vezették, abból az irányból semmilyen lövés nem hallatszott, tehát hideg fegyverekkel mindannyiukat lemészárolták.¹⁹

Egy magát megnevezni nem akaró újvidéki visszaemlékező a következő névsort adta át a sorok írójának: *Eltűntek Újvidéken 1944. október 24-től 27-ig* címmel.²⁰ Hozzáfűzzük, hogy az eddig felsoroltak közül senkit sem találtunk a háborús bűnösök listáján.

Az utóbbi időszakban az újvidéki járási levéltári anyagban végzett kutatásaink során a következő személyek holttá nyilvánítási adataira bukkantunk; akikről minden kétséget kizárólag megállapítottuk, hogy a terror áldozatai voltak.

1. Szarka László géplakatossegéd, Újvidék 1944. november 17-én a néphadsereg katonái elvitték, és azóta nem adott életjelt magáról. Vele együtt letartóztatták még Laszák Jánost is, aki azonban később hazakerült.
2. Koós József drogerista, kereskedő (1904. június 15., apja József, anyja Ilona) a katonai hatóságok 1944. október 26-án a tengerészlaktanyában levő táborba vitték, és innen nem tért vissza.
3. Kovács Mátyás kovács mester (1913. február 13., apja József, anyja Vastag Margit) 1944. október 24-én elvitték partizánok, és azóta teljesen nyoma vesztett.
4. Turai István Újvidék, a felszabadulás után a tengerészlaktanyába vitték el, a népfelszabadító hadsereg katonái tartóztatták le (tanúk: Tóth Antal és Nagy Pál). Ez 1944. október 23-án történt. Az említett tanúk később hazakerültek, neki azonban teljes nyoma vesztett.
5. Csányi József, szremszki karlovci illetőségű, a felszabadulás után a községi börtönbe vitték, ahonnan eltűnt, és soha sem adott életjelt magáról.
6. Kiss József Újvidék. Adatok az illető vagyonának összeírása előtt, aki háborús bűnösnek lett nyilvánítva és eltűnt. A vagyoneklobzást az erre vonatkozó törvény értelmében elvégezték.
7. Varga Béla kereskedő, Újvidék (1911. április 2.). A felszabadulás után a városban az utcán fogták el, és azóta nem adott életjelt magáról.
8. Szabó Antal, Újvidék (1913. november 11.), apja István, anyja Zemberi Rózsa. A felszabadulás után a népfelszabadító hadsereg katonái letartóztatták, és azóta teljesen nyoma vesztett.
9. A bírósági holttá nyilvánítási anyagban megtaláltuk a Bácska és Baranyai Katonai Bíróság (Gerenić Paja, Lazar Brankov és Klarić Boža) 1944. évi december 29-i ítéletének másolatát, amelyben 12 személy felett mondtak ki halálos ítéletet. Ezek a következők voltak: André Árvai Dezső (az Újvidéken megjelenő *Reggeli Újság* című napilap főszerkesztője volt), M. S. Somogyi János, Istók Miklós, Horvát Árpád, Tesényi Gyula, Komrák Árpád, Bauer János, Puhán Sándor, Fricz Frigyes, Lukács István, Balogh Gyula, Fábián János. Mindannyiukat golyó általi halálra ítélték, és az ítéletet nyomban végre is hajtották.
10. Lakatos Vincze újvidéki lakos. Minden ingó és ingatlan vagyonának elkobzása, akit a katonai bíróság halálra ítélt, és az ítéletet végre is hajtották.
11. Ábrahám János, minden ingó és ingatlan vagyonának összeírása, akit a katonai bíróság halálra ítélt, az ítéletet nyomban végre is hajtották.
12. Novoszel János kereskedő, (Szilveszter, Szabó Matild, csurogi születésű) eltűnt 1944. november 12-én, a halál napjául azonban 1946. június 12-ét nyilvánították.
13. Halász Kálmán, újvidéki lakos (1901. IV. 4.), Halász Nándor (1896. XI. 23.), Halász Erzsébet (1899. VI. 7.). Feltételezhetően meghaltak, illetve eltűntek.
14. Kósa Ferenc (1896. I. 9., apja Péter, anyja Dubai Mária) csurogi születésű, Újvidék felszabadulás után eltűnt.
15. Magyar József, újvidéki lakos (budapesti születésű, 1902. II. 22., apja Zsigmond, anyja Török Júlia). Utoljára a szabadkai vasútállomáson látták 1944. november 5-én.
16. Szigeti László, újvidéki lakos, (apja Bálint, anyja Kovács Alojzie) 1944 októberében a néphadsereg katonái elvitték, és azóta nyoma veszett.
17. Virág János, újvidéki lakos, (1916. III. 7., apja Ferenc, anyja Fehér Klára) a felszabadulás első napján eltűnt.
18. Balbah Ilona, újvidéki lakos (1890. VI. 7. Szeged, anyja Miklós Rozália) a felszabadulás első napján eltűnt.
19. Turai József, újvidéki lakos (1902. I. 1., apja András, anyja Teleki Mária) 1944, október 28-án a néphadsereg katonái a tengerészlaktanyába vitték, ott néhány napig még látták, azután eltűnt.
20. Dobi Kálmán (1906. XI. 13., apja Ferenc, anyja Csapó Anna) 1944. november 1-jén eltűnt.
21. Idős Magyar József, újvidéki lakos, (1902. II. 22., apja József, anyja Ternigen Mária). Visszatérőben valamelyik munkásegységből a szabadkai vasútállomáson azonban 1944. november 5-én eltűnt.

22. Kormos István, (1909. VIII. 14., apja Antal, anyja Utasi Mária) állítólag 1944 őszén eltűnt. 23. Kot Mihály, újvidéki lakos, (1924. VII. 24., apja Ferenc, anyja Bajer Ilona) eltűnt 1944. október 23-án. 24. Gombás András Piros, Rumenka (apja András, anyja Uri Katalin) eltűnt Újvidéken 1944 végén. 25. Szőlősi István, (1892. I. 3. Temerin, apja Sándor, anyja Volber Franciska) újvidéki tartózkodása idején 1944. október 24-én a néphadsereg katonái elvitték, és soha sem tért vissza. 26. Répási Katalin, újvidéki lakos (1910. VII. 1.). Eltűnt 1944-ben. 27. Gercsev Frigyes, újvidéki lakos, (1893. VII. 16., apja Johhan, anyja Anna) eltűnt 1944-ben. 28. Sebestyén Lajos, újvidéki lakos, (1908. VI. 10., apja Antal, anyja Lídia) eltűnt 1944-ben. 29. Urbán Oszkár, újvidéki lakos, (1884. XI. 25., anyja Ignác Mária) kereskedő, eltűnt 1944. október 28-án.²¹

Sajnos az újvidéki járási, majd később az újvidéki községi bírósági anyag, amely a holtta nyilvánítási eljárásokra vonatkozik, igen hiányos. Ugyanakkor a tartományi, illetve a szövetségi *Hivatalos Lapban* közzétett holtta nyilvánítási adatok nem egy esetben csak a nevet és a helyet tüntetik fel, azzal a megjegyzéssel, hogy „eltűnt”. Azért ezen a vonalon haladva fennáll annak a lehetősége, hogy a felsoroltak közül esetleg vannak olyanok is, akik a magyar hadseregben voltak, és a háború viharában tűntek el, vagy talán már a jugoszláv hadseregbe vonultak be, és ott estek el. Az utóbbinak a valószínűsége azonban minimális, mert ezek holtta nyilvánításánál minden esetben részletesebb adatokat közöltek.

Kutatásainkat az újvidéki anyakönyvi hivatal halotti anyakönyveiben folytattuk, ahol minden holtta nyilvánított személyre vonatkozólag bejegyezték az illetékes újvidéki járási vagy pedig 1964-től kezdve a községi bírósági határozat szövegét és időpontját. Az elhalálozás időpontját illetően azonban olyan eljáráshoz folyamodtak, amely a későbbi, a tárgykörben kutatók számára nagymértékben megnehezítette a munkát. Igen sok esetben az elhalálozás időpontjául nem azt jegyezték be, amikor a haláleset bekövetkezett, hanem egy későbbi, kigondolt dátumot tüntettek fel. Legtöbbször 1945. május 9-ét, illetve a háború befejezésének napját, de gyakori volt az eljárás, hogy későbbi időpontot, illetve 1946 májusának egyik napját, legtöbbször május 15-ét jegyezték be, amikor az az illető állítólag elhalálozott. Persze a bírósági határozat szövegezéséből megállapítható, hogy a haláleset nem akkor történt, hanem a bosszúállás heteiben.

Mi történt azokkal, akik túléltek 1944. október utolsó hetének és november első felének vérengzéseit? A visszaemlékezők egybehangzó állításai szerint az úgynevezett felszabadulás után körülbelül 4 000 embert gyűjtöttek össze és helyeztek el a már feltüntetett épületekben. Ezek soraiból válogatták ki azokat, akiket a halálba küldtek.

A többiek közül mintegy nyolcszázat kompon átvittek a Dunán a pétervári oldalra. Erről a további kálváriáról legrészletesebben Mihály atya számolt be naplójában, s mindezt részletesen közölték munkáikban Matuska Márton publicista és Cseres Tibor író. Azért erről csak röviden emlékezünk meg. A folyó túloldalára szállítottak közül mintegy kétszáz embert a vár földalatti kazamatáiba zártak. Ezeket is szörnyen megkínózták, különösen éjjelente élték ki a szadista kéjelgők alantas emberi ösztöneiket. Később az életben maradtak közül csoportonként különböző helyekre mentek munkára. A többieket gyalog, fegyveres kísérettel elindították Karlovci irányába. Mihály atya jól emlékszik, hogy a nyolcszáz ember között szép számban voltak temeriniek is, akiket november elején vittek oda. Az időpont is megfelel, mert a temerini felnőtt férfiak jó részét előző éjjel szedték össze, majd hajnal felé kiválogatták azokat, akiket aznap este a halálba küldtek, a többieket pedig Újvidékre irányították.

A Karlovác felé haladó tömegben volt Mihály atya is és Kovács Kristóf rendtársa, egy református pap, egy német nemzetiségű lelkész is, akit később megöltek. A ferences rendi szerzetesekkel cipeltették a nehéz gépfegyvereket, őket is, de a menetelők közül igen sok embert útközben bántalmaztak. Karlovácon kétszáz főt kiválasztottak közülük. A többiek folytatták útjukat Ingyia felé, ahova november 2-án érkeztek meg. Itt egy katona bajonettel megsebesítette Kovács Kristóf szerzetes bordáját, nagy sebet ejtve rajta. Azért nem tudott tovább menni, közben kiadták a parancsot, hogy aki nem bír tovább gyalogolni, azt le kell löni. Kovács Kristóf szerzetest feltették egy orosz teherautóra, de nem vitték sehova, mert hamarosan egy vérszomjas katona felugrott a kocsira, és a szerzetest lelőtte, majd a ruháját is lehúzták róla.

Ingyiánál mindent elszedtek a foglyoktól. Itt verték agyon a német szerzetest is, és egy trágyadombban elásták holttestét. Mihály atyát szintén többször súlyosan bántalmazták, ugyanúgy Buda József református lelkészt is. Ezt megelőzőleg azonban még egy tragikus és szégyenteljes esemény történt.

Kiválogatták az idős, munkára alkalmatlan férfiakat azzal a magyarázattal, hogy hazaengedik őket. Körülbelül harmincan lehettek. Néhány nap után azonban a rabok is értesültek arról, hogy soha sem érkeztek haza, valahol egyszerűen „likvidálták” őket. Erről a fájdalmas esetről cikket írt Klibán István temerini származású újvidéki lakos a helybeli *Napló* című hetilapban. Az ő édesapja ugyancsak a kiválasztottak között volt. Édesapjának nevét valóban megtaláltuk a temerini anyakönyvi hivatal halotti könyvében. Klibán István 19 idős egyénről tud, akiket ilyen módon tüntettek el.

S mi történt azokkal az összegyűjtött férfiakkal és nőkkel, akik Újvidéken maradtak? Ezek közül is sokan később eltűntek, de november 10. után már nem voltak tömeges kivégzések. A hírhedt OZNA a kulisszák mögött azonban intenzíven dolgozott, a feljelentések tovább érkeztek, s mindennap valakit elnyelt a sötétség, és többet soha sem hallottak róla.

Az Újvidéken maradtak túlnyomó többségét különböző munkákra osztották be, különösen a szakmunkások voltak keresettek, mert a meglevő gyárakban a termelést be kellett indítani. 1944. november 21. után az itteni táborban levők helyzete már az előbbi állapotokhoz viszonyítva érezhetően javult. A városi katonai parancsnokság levéltári anyagában jó néhány okmányt megtaláltunk, melyekben egyes magyar nemzetiségű férfiaknak akik gyakorlatilag még a táborokban voltak - a nap meghatározott időpontjában szabad mozgást biztosító elismervényt adtak. Ezeknek már lehetőségük volt családjuk meglátogatására, sőt nem egy esetben az éjszakát is oda haza tölthették. A nélkülözhetetlen szakmunkások közül akkor már a legtöbbször csak reggel kellett jelentkeznie a táborparancsnokságnál, majd utána a kijelölt helyen a beosztott munkát végezték. Hasonlóan megkezdődött egyesek, főleg a szakemberek elbocsátása a táborokból, s minden ilyen személy külön elbocsátó írást kapott.²²

Az újvidéki németeket azonban ideiglenesen a mai Sumadia utcába gyűjtötték össze, majd innen nagy részüket a közben létrehozott Járeki táborba hurcolták. Ekkor már egyes magas párttisztviselőkben levők is követelték a magyar nemzetiségűekből álló táborok feloszlását. Így például Pasko Romac, aki a tartományi pártbizottság szűkebb körű vezetőségéhez tartozott, kitartóan követelte, hogy ezeket a táborokat szüntessék meg. Gyakorlatilag azonban a katonai közigazgatás 1944. december elsejei körlevele után kezdődött meg a magyar nemzetiségűekből álló táborok feloszlása. Mihály atya is megemlékezett, hogy őket is december 2-án engedték szabadon. Persze a táborok feloszlása nem egyszerre történt, egész december hónap folyamán érkeztek

haza emberek egyenként vagy csoportosan, megfélemlítve, úgy szólván senki sem mert nyilatkozni arról, mi is történt velük, mert mindegyiküknek szigorú büntetést helyeztek kilátásba, ha valamiről szólni mernek.

Mennyi lehetett tehát az újvidéki áldozatok száma? A visszaemlékezők egyöntetűen azt állítják, hogy legalább 1 500 ember vesztette életét a terror napjaiban Újvidéken. Túlnyomó többségükben magyarok voltak, de akadtak közöttük szép számban németek, sőt szerbek is. Ez utóbbiakat is ellenségeknek nyilvánították, azzal vádolták őket, hogy együttműködtek a megszálló hatóságokkal. Vannak persze más feltételezések is. Triva Militar ismert közéleti munkás, aki néhány éve hunyt el, s nyugdíjas éveiben hosszú ideig az újvidéki Szerb Matica külső munkatársa volt, és aki annak idején a háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság referense volt, nemegyszer nyilatkozott arról, hogy mennyi embert küldtek a halálba Újvidéken 1944 őszének tragikus heteiben. Szerinte ebben a városban annyi embernek kellett meghalnia, amennyi tagja volt a magyar Nyilaskeresztes Párt helyi szervezetének. Talán azért is készítették egy bővebb, majd egy kevesebb nevet tartalmazó lajstromot. Az ezekben feltüntetett személyeknek azonban csak egy kisebb része volt tagja a Nyilaskeresztes Pártnak. Valójában nem is ezeknek a lajstromoknak az alapján végezték ki az embereket, mert ha így történt volna, akkor pontosan rekonstruálni tudnánk az áldozatok számát. A helyi Nyilas keresztes Párt szervezetének taglétszáma egyébként 700 körül mozgott, ez látható az 1943. és 1944. évi létszákimutatásokból. Tehát amennyiben igaznak bizonyulna Triva Militar állítása, akkor körülbelül ennyi lehetett az áldozatok száma is. Ez azonban igen bizonytalan adat.

Pontosan utána jártunk, és a meglevő statisztikai adatok alapján próbálunk következtetéseket levonni. Először az 1941. évi őszi magyar népszámlálási adatokat vesszük tekintetbe. Eszerint Újvidéknek akkor összesen 61731 lakosa volt, s ebből 31130 fő vallotta magát magyarnak. Ez a szám jóval nagyobb, mint a legutolsó 1931. évi jugoszláv népszámlálás alkalmával ki mutatott adat a helybeli magyar polgárokról. Valószínű, hogy a közben ide helyezett anyaországi alkalmazottakat is beleszámították az újvidéki magyarság létszámának kimutatásába. Jóval fontosabb számunkra a Bácska, Bánát és Baranya katonai közigazgatásának egy statisztikai kimutatása, amely 1944. november 19-én készült el, és a város lakosságának nemzetiségi összetételére vonatkozik. Eszerint Újvidéken állítólag összesen 69000 lakos volt az összeírás napján. A kimutatás jelentősége egyébként abban van, hogy megállapították a nemzetiségi összetételt, mennyi volt az egyes csoportok létszáma 1941-ig, s mennyien voltak az összeírás napján, vagyis 1944. november 19-én. Nos, a magyar lakosságra vonatkozó adatok a következők. 1941-ig állítólag a városban összesen 16000 magyar élt (8250 férfi és 7750 nő) 1944. november 19-én pontosan 2000-rel voltak kevesebben, tehát összesen 14000 fő (6500 férfi és 7500 nő).²³

Feltűnő a férfilakosság csökkenése, amely 1750-et tesz ki. Ha tekintetbe vesszük azokat is, akik elmenekültek, vagy pedig a magyar hadseregbe vonultatták be őket, akkor is az 1500 fős vérveszteség majdnem bizonyítottnak látszik, különösen annak tükrében, hogy az 1941-ben itt élt magyarok összlétszámát kétségtelenül jóval kevesebbnek tüntették fel.

S ha mindezeket a számokat összevetjük azon szerb és zsidó polgárok számával, akik az 1941. évi áprilisi magyar bevonuláskor, majd az 1942 januárjának *hideg napjaiban* voltak a Horthy-éra áldozatai, akkor ez alkalommal is megállapíthatjuk, hogy a véres számla kiegyenlítődt, de az akkori áldozatokért Újvidék ártatlan magyar lakosságán álltak kegyetlen bosszút a győztesek.

- 1 A jugoszláv hadsereg visszavonulása után Újvidéken a Kulturbund helyi szervezetének fegyveresei, majdnem három napig gyakorolták a hatalmat. Április 12-én a 8. SS páncélos hadosztály nemzetőrség. (Čedomir Popov: *Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji 1941-1945*). Novi Sad 1984. 47.
- 2 Vajdasági Történelmi Múzeum. (VTM) levéltári osztály, Á. K. 1938. levéltári szám: 25.867.
- 3 VTM, Á.K. 1938. levéltári szám: 25.867.
- 4 VTM, levéltári szám: M-Pol 14/79-a.
- 5 Golubović Zvonimir: *Racija u Južnoj Bačkoj*. Novi Sad 1992. 283-356.
- 6 Zvonimir Golubović - Živan Kumanov: *Novi Sad u ratu i revoluciji*. Novi Sad 1981. 518.
- 7 Uo. 519.
- 8 Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Újvidék 1991. 295-313.
- 9 Uo.
- 10 VTM, Á. K. levéltári szám: 25.867.
- 11 Matuska Márton: *i. m.* 259.
- 12 Matuska Márton: *i. m.* 295-313.
- 13 VTM, levéltári szám: 318.
- 14 *Dnevník*, 1990. XII. 12. 2.
- 15 Matuska Márton: *i. m.* 295-311.
- 16 Matuska Márton: *i. m.* 295-311.
- 17 VTM, levéltári szám: 28/199.
- 18 Matuska Márton: *i. m.* 297-299. 1. László András. 2. Szokola József. 3. Szokola István. 4. Ménesi Ferenc. 5. Csizmadia Pál. 6. Domstettel Jakab, cukrász. 7. Idősebb Szűcs István. lakatos. 8. Pácek István. 9. Sebestyén Lajos. 10. Valló (Géza?). 11. Farkas Zoltán. 12. Cehola János. 13. Garai János. 14. Balázs József. 15. Balázs Mátyás. 16. 17. 18. Turai István és két fia. 19. Benkó István. 20. Szántó László. 21. Márkus József. 22. Takács Lajos. 23. egy másik Takács nevezetű személy. 24. egy Juhász nevezetű személy.
- 19 Mókus Teréz, Újvidék.
- 20 Ismeretlen tanú által, e sorok írójának levélben elküldött névfelsorolás: Az újvidéki tengerészkaszárnya második számú szobájából elhurcoltak közül a túlélők a következőkre emlékszik vissza: 1. Hauszvirt Márton, hentes. 2. Hauszvirt György, tisztviselő (édestestvérek voltak). 3. Tényi György, hentes. 4. Ehjler Henrik, kovács. 5. Pecskai István, gyárimunkás. 6. Ménesi Ferenc, gyárimunkás. 7. Zahorai András, sportember volt, futballista. 8. Sulyok János, vegyztisztító. 9. Hoffmann Imre, tisztviselő. 10. Magyar László, tisztviselő. 11. Takács Lajos, kereskedő. 12. Takács Ferenc, gimnáziumi tanuló. 13. Horváth István, gimnáziumi tanuló. 14. Varga Imre, munkás. 15. Fejes Mihály, munkás. 16. Irsai József, gimnáziumi tanuló. 17. Urbán Károly, könyvkereskedő. 18. Elek Pál, munkás. 19. Linder, kereskedő. 20. Müller Gyula, kereskedő. 21. Müller Gyula, nyomdász. 22. Varga Katalin, háztartásbeli. 23. Turai Mihály, Telep. 24. Turai György, Telep. 25. Turai János, Telep.
- 21 Újvidéki Történelmi Levéltár. Az újvidéki járásbírósnak a VP és az R jelzésű levéltári anyaga.
- 22 Vajdasági Levéltár. Az újvidéki katonai parancsnokság levéltári anyaga. A tartalomra vonatkozó anyag OKÁR jelzés alatt van rendezve.
- 23 Újvidéki Levéltár. A városi katonai parancsnokság levéltári anyagában talált kimutatás, amelyen csak a dátum, de az okmány száma nincs feltüntetve.

SÁNDOR MÉSZÁROS

SOUTHERN BÁCSKA IN THE AUTUMN OF 1944. "COLD WEEKS" IN ÚJVIDÉK (NOVI SAD)

By way of retaliation of brutalities committed against Serbs and Jews during Hungarian occupation of Southern Bácska in April 1941 and January 1942, Serb troops reoccupying the territory organized in October 1944 a large-scale vengeance against local Hungarian and German population. The author reconstructs the events on the basis of the survivors and archive sources. In the town of Novi Sad with less than 70 thousand inhabitants, Serb authorities printed more than 40 thousand denunciation forms, and - in consequence of actual denunciations - they gathered

together several thousand Hungarian men in concentration camps organized in the town. According to the author's calculations, more than 700 of them lost their lives in the course of mass executions. The paper presents concrete documents about the dead and describes how authorities tried to dissimulate every trace of the executions without official judgement.